

UDK 37.091.12:2-754(4); 37.091.113:005.954(4)

CERIF: H 250, H 180

DOI: 10.51204/Anali_PFBU_22110A

Dr Dušan S. RAKITIĆ*

O POREKLU OBAVEZNOG BLAGOSLOVA ZA IZBOR PROFESORA BOGOSLOVSKIH FAKULTETA – NACIONALNI I UPOREDNI PLAN

Zaštita autonomije univerziteta u povelju, priznanje profesorskog zvanja i važenja stečenih diploma, što je sve tokom istorije pružila crkva, bili su ključni za razvoj univerziteta u prvim vekovima, kada su sticani ugled i uticaj koje su univerziteti zadržali do danas. Podrška crkve je bila nezamenljiva za afirmaciju univerzalne vrednosti visokoškolskog obrazovanja, akademske slobode i akademskih standarda. Konfesionalna teologija, zahvaljujući autoritetu visokoškolskog obrazovanja u savremenom društvu, stečenom i izgrađivanom tokom deset vekova, presudno utiče na identitet, doktrinu i percepciju određene konfesije, zbog čega je neophodno da se obezbedi pravo crkve da taj uticaj drži u granicama svog samoodređenja. Izbor profesora teologije predstavlja za određene konfesije, odnosno denominacije, nezamenljiv način ostvarivanja tog prava. U takvim slučajevima je pravo na versko samoodređenje crkve okvir u kome je moguće ostvariti autonomiju univerziteta u domenu konfesionalnih teoloških studija. Nepostojanje prava crkve da utiče na izbor profesora teologije značilo bi negiranje njenog prava na samoodređenje.

Ključne reči: *Licentia docendi. – Mandatum. – Nihil obstat. – Versko samoodređenje. – Autonomija univerziteta.*

* Docent, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Srbija, drakitic@ius.bg.ac.rs.

1. UVOD

Univerziteti su nastali u Evropi u srednjem veku u okrilju hrišćanske crkve. U njihovom srednjovekovnom temelju, u institucionalnom smislu, stoje uslovi za sticanje zvanja profesora: isprva samo dozvola crkve, a ubrzo nakon toga i prihvatanje u zajednicu profesora. Deset vekova od tada, mnogi odnosi u društvu su promenjeni, ali su isti hrišćanska crkva,¹ mnogi od ondašnjih univerziteta, a umnogome su iste vrednosti i stremljenja savremene zajednice evropskih naroda. Dozvola crkve za nastavu na univerzitetu opstala je samo u pogledu nastave teologije, s tim što njena primena, kao ni razumevanje njene opravdanosti, nisu univerzalni. To pitanje doseže do srednjovekovnih pojmovnih temelja savremenih ustanova, a prostire se kroz domene nacionalne i evropske pravne tradicije, crkveno-državnog i ustavnog prava, ljudskih prava, univerzitetske autonomije i radnog prava. U akademskoj zajednici Srbije poslednjih godina je izražena suprotstavljenost mišljenja o opravdanosti i/ili dozvoljenosti obaveznog crkvenog blagoslova za profesore teologije. Ovaj rad je pokušaj da se omogući razumevanje porekla tog instituta, njegove sudbine na uporednom planu, u evropskoj akademskoj tradiciji i na planu nacionalne pravne tradicije.

Nakon uvoda, u drugom delu rada sagledan je nastanak univerziteta u Evropi u srednjem veku i značaj koji su za tu pojavu imali podrška, zaštita i priznanje crkve, a posebno institut *licentia ubique docendi*, koji se zasnivao na autoritetu crkve, odnosno pape. Odgovarajuće odredbe prava Rimokatoličke crkve, u dijahronoj perspektivi od srednjeg veka do danas, predmet su trećeg dela rada, dok su u četvrtom delu razmotreni određeni karakteristični primeri nacionalnih pravnih tradicija, odnosno način na koji je u tim pravima nastalo savremeno uređenje pitanja koje je predmet ovog rada. U petom delu su analizirani osnovni elementi savremenog teološkog pogleda Rimokatoličke crkve na odnos crkvenog blagoslova za izbor profesora teologije sa verskom slobodom, s jedne strane, i akademskom slobodom, to jest autonomijom univerziteta, s druge strane. U šestom, poslednjem analitičkom delu, sagledani su bitni elementi nacionalnog istorijsko-pravnog konteksta predmetnog instituta.

¹ Za potrebe ovog rada, pojam crkva, tj. hrišćanska crkva, upotrebljen bez određenja denominacije, obuhvata sve hrišćanske crkve koje postoje vekovima u Evropi – pravoslavne crkve, Rimokatoličku crkvu i protestantske crkve. Takva upotreba u kontekstu srednjeg veka uslovljena je stavom da je u tom periodu nastalo zajedničko evropsko nasleđe u mnogim oblastima, uključujući i društvenu ulogu hrišćanske crkve. U slučajevima kada je određenje pojedine od tih crkava, odnosno denominacija, značajno za predmet rada, po pravilu u odnosu na pojave u XIX i XX veku, to je posebno naglašeno.

U vezi sa velikim delom sadržine ovog rada važno je naglasiti da su praksa, pravo i teološki stavovi Rimokatoličke crkve značajni za analizu predmeta ovog rada na nacionalnom planu ne samo zato što je ta crkva u suštinskom smislu tradicionalna u državama srpskog naroda, a u formalnom zakonskom smislu i u savremenoj Srbiji, već i zato što se pravo kojim se uređuje položaj Srpske pravoslavne crkve, kao njeno autonomno pravo, praksa i teološki stavovi u XX veku o predmetnom pitanju u bitnim aspektima poklapaju sa pravom, praksom i teološkim stavovima Rimokatoličke crkve.

2. NASTANAK UNIVERZITETA U OKRILJU CRKVE

Nastanak univerziteta u srednjem veku u Evropi i hrišćanska crkva višestruko su povezani, a uloga crkve u toj pojavi je ključna. Crkva je obezbedila institucionalni okvir za razvoj univerziteta kao zasebnih ustanova, kao i za razvoj njihove autonomije. Status profesora i akademski stepeni stečeni na studijama važili su prvenstveno zahvaljujući priznanju crkve. Studije teologije su bile prva i najvažnija disciplina na univerzitetima u severnoj Evropi. Izvan okvira detaljnije analize u ovom poglavlju ostaju mnogi načini na koje je crkva omogućila nastanak i rast univerziteta – novčana podrška predavača i studenata, oslobođenje od crkvenih dužnosti za vreme studija, ograničenje zakupnina stanova u gradovima u kojima su bila sedišta univerziteta, oslobođenje od lokalnih dažbina, izuzimanje iz nadležnosti lokalnih crkvenih i gradskih sudova i ustanovljenje autonomne sudske nadležnosti i dr. (Post, Courtenay 2017, 173; Kivinen, Poikus 2006, 194–195). Prvenstveni razlog dodele privilegija univerzitetima, koji se navodi u svim papskim poveljama, bilo je izučavanje prave vere (Kivinen, Poikus 2006, 199).

2.1. Nastanak univerziteta – institucionalni aspekti i pojam

Za nastanak univerziteta u Evropi po pravilu se kao vremenska odrednica navodi period od druge polovine XI do prve polovine XIII veka, kada su nastali univerziteti u Bolonji, Parizu, Oksfordu i Monpeljeu.² Tačno

² Postoje dobri razlozi da se najstarijim smatra univerzitet u Konstantinopolju – Πανδιδακτήριον, koji je nastao daleko ranije. Odmeravanje tih razloga, međutim, predstavljalo bi veliko odstupanje od cilja ovog rada, a ne bi donelo značajniju dobit, budući da se ta ustanova po načinu nastanka i prirodni bitno razlikovala od

određenje trenutka nastanka univerziteta kao ustanove nije jednoznačno, budući da su pojedini univerziteti nastajali spontano, izrastajući iz škola pri katedralnim crkvama, odnosno pri profesionalnim udruženjima (Rashdall 1929, 566; Kivinen, Poikus 2006, 189). Zbog toga datiranje zavisi od usvojenog merila za utvrđivanje trenutka nastanka ustanove. Do kraja III veka postalo je opšteprihvaćeno da su medicina, pravo i teologija discipline višeg reda u odnosu na ostale discipline koje su izučavane (Luscome 2004, 486), pre svega u odnosu na „slobodne veštine“.

Hejstings Rešdal, veliki autoritet za istoriju srednjovekovnih univerziteta, ukazao je na to da su se prvi univerziteti razlikovali po kvalitetu institucionalne veze sa crkvom: dok je univerzitet u Parizu izrastao iz škole pri katedrali, tako da su se studenti i profesori smatrali kliricima, univerzitet u Bolonji je imao laičku, esnafsku prirodu, ali je bio pod nadzorom crkve (Rashdall 1929, 559–560). Univerziteti u Parizu i Oksfordu razvili su se kao *universitates magistrorum*, kao zajednice profesora, dok je Bolonja bila *universitas scholarium*, zajednica studenata (Rashdall 1929, 561, 580). Te razlike su pružile osnov autorima, kao što je Rešdal, da prepoznaju dva osnovna tipa univerziteta u srednjem veku: onih na severu Evrope, koji su se ugledali na pariski, i univerziteta na jugu Evrope, koji su sledili model bolonjskog (Rashdall 1929, 561). Bez obzira na razlike, prvi veliki obrazovni centri – Pariz, Bolonja, Monpelje, Salerno i Oksford, već su od III veka, pre nego što se može reći da su bili uobličeni kao univerziteti u današnjem smislu tog pojma, označavani odrednicom *studium generale*, koja je isprva značila da na njima mogu studirati studenti iz svih zemalja, a ne samo pripadnici lokalne političke zajednice ili episkopije. Vremenom je izgrađeno shvatanje da *studium generale* mora obuhvatati fakultet bar jedne od pomenutih „viših“ disciplina, a sveštenstvu je dozvoljeno da odsustvuje od crkvenih dužnosti isključivo radi učenja na nekom od *studia generalia*. Prema Rešdalovom mišljenju, poklapanje pojmova *studium generale* i univerziteta studenata, odnosno predavača, dogodilo se postepeno i spontano (Rashdall 1929, 561, 586–587, 591).

Razvoj univerziteta i srastanje pojmova univerziteta i *studium generale* prestali su da budu spontani procesi od treće decenije XIII veka, kada su i carevi i pape, kao nosioci univerzalne vlasti, počeli da osnivaju nove i da priznaju postojeće univerzitete poveljama (bulama) koje su izdavali. Takvim

pomenutih univerziteta na zapadu Evrope, kao i zato što je prestala da postoji padom Rimskog carstva, tako da je njen uticaj na savremeno razumevanje pitanja koja su predmet ovog rada posredan, upravo posredstvom nekih od pomenutih univerziteta na zapadu.

aktima osnivanja, odnosno priznanja, univerzitetima je izričito priznavan status *studium generale*, kao i pravo da dodeljuju zvanja koja podrazumevaju univerzalno važeću dozvolu podučavanja odgovarajuće discipline, bez bilo kakvog drugog ispita (Rashdall 1929, 591). Na taj način se do kraja XIII veka učvrstilo shvatanje da je *studium generale* samo ona obrazovna ustanova koja na osnovu papske ili carske povelje, ili običaja, ima pravo da izdaje zvanja koja podrazumevaju *ius docendi hic et ubique terrarum* (Rashdall 1929, 592; Kivinen, Poikus 2006, 191). Univerziteti u Parizu i Bolonji su 1292. godine dobili papsko priznanje, koje su sami bili zatražili bez obzira na svoju drevnost i ugled (Kivinen, Poikus 2006, 191), dok je status univerziteta u Oksfordu kao *studium generale ex consuetudine* prema Rešdalovom mišljenju bio nesporan (Rashdall 1929, 592). Heskins je, međutim, ukazao na najmanje tri neuspešna pokušaja – biskupa Linkolna, biskupa Karla i engleskog kralja – da izdejtstvuju od pape odgovarajuću bulu za Oksford, zaključujući da je u to vreme „praktično svaki evropski univerzitet, bez obzira na to da li je bio novoosnovan ili star, smatrao krajnje važnim, ako ne i suštinski važnim, da obezbedi papsku bulu kojom bi mu bilo priznato *ius ubique docendi*“ (Haskins 1941, 283).

Uobličavanje i priznanje subjektiviteta univerziteta tekli su postepeno. Moguće je izdvojiti karakteristične korake koje je na tom putu učinio univerzitet u Parizu: kraljevskom poveljom iz 1200. garantovane su određene privilegije studentima po personalnom načelu, ne samoj ustanovi; papskim poveljama iz 1209. godine univerzitetu je dozvoljeno da izabere prokuratora, koji će ga zastupati u pravnim poslovima; do sredine XIII veka univerzitet je uobličen kao savez četiri „fakulteta“ – teologije, kanonskog prava, medicine i slobodnih veština (Rashdall 1929, 567–569). Moguće je izdvojiti veliki broj primera spontanosti procesa uobličavanja prvih univerziteta. O složenim odnosima između esnafa predavača, studenata, lokalnih crkvenih i gradskih vlasti govori i okolnost da je u prvoj polovini XIII veka univerzitet u Parizu često zaobilazio kancelara katedrale Notr Dam, obraćajući se za izdavanje dozvola za podučavanje opatu samostana Sv. Ženevjeve u Parizu (Verger 2010, 22). Univerzitet u Kejmbridžu osnovali su 1209. godine članovi univerziteta u Oksfordu koji su pobegli od progona građana Oksforda kojim su bili izloženi klirici, dok su univerzitet u Padovi 1222. godine osnovali studenti koji su napustili Bolonju, nezadovoljni nastojanjem gradskih vlasti da ograniče autonomiju univerziteta (Rashdall 1929, 588, 593; Landau 2008, 127).

Prema Rešdalovom mišljenju, dva „univerziteta studenata“ u Bolonji – jedan koji su činili studenti „od preko planina“ (*Universitas Ultramontanorum*) i drugi sastavljen od studenata „s ove strane planina“ (*Universitas Citramontanorum*) – uobličena su u poslednjoj deceniji XII veka, dok Klark

taj događaj smešta u XIII vek. Dok su studenti bili stranci za Bolonju kao političku zajednicu, nastavnici su bili njeni građani, plaćeni od studenata, podložni disciplinskoj odgovornosti i strogom nadzoru studentskih tela, ali i samostalni u odlučivanju o prijemu novih nastavnika u svoje redove (Rashdall 1929, 580–583; Clark 1987, 684–685; Janin 2008, 56). Bolonjski „univerziteti studenata“ sami su birali svoje studente-rektore, a to pravo su sačuvali od pretenzija gradskih vlasti zahvaljujući zaštiti papā (Landau 2004, 127). Svi drugi italijanski univerziteti, bez obzira na to što su nastali po modelu bolonjskog, imali su nadležnog biskupa za kancelara (Rashdall 1929, 593–594).

Za razliku od Pariza, u Oksfordu nije bilo katedralne crkve, tako da nije bilo ni neposredno nadležne lokalne crkvene vlasti koja bi od samog nastanka univerziteta polagala pravo da daje dozvole za podučavanje ili na druge vrste nadležnosti u odnosu na studente i nastavnike. Međutim, kako je ukazao Rešdal, iz jedne naredbe papskog legata iz 1209. godine vidi se da su članovi univerziteta u Oksfordu stavljeni pod zaštitu kancelara u odnosu na građane Oksforda (Rashdall 1929, 588). Kancelara su birali predavači na univerzitetu uz saglasnost biskupa i on je svoj autoritet zasnivao na biskupovom. Od sredine XIV veka oksfordski kancelar se osamostalio od uticaja biskupa, a nizom papskih i kraljevskih povelja dobio je nadležnost u građanskim, duhovnim i krivičnim stvarima, i to ne samo u odnosu na članove univerziteta već i na građane Oksforda (Rashdall 1929, 589).

U prva tri veka od pojave univerziteta, priznanje privilegija i važenja diploma postojećih i osnivanje novih univerziteta pape su preduzimale u daleko većoj meri od svetovnih vladara. Na osnovu istraživanja u kojem su ispitali preko dve stotine osnivačkih akata univerziteta, donetih od 1234. godine do kraja XX veka, Kivinen i Poikus su ukazali na činjenicu da među više desetina univerziteta osnovanih u XIII, XIV i XV veku, u XIII veku je samo univerzitet u Napulju osnovao svetovni vladar, car Fridrih II 1224. godine, dok su XIV i XV veku svetovni vladari osnovali samo četiri univerziteta, od kojih su najmanje dva dobila i papske potvrde (Kivinen, Poikus 2006, 191–192). Pritom, samo su u poveljama papa i careva iz XIII veka, kao i pojedinim iz XIV i s početka XV veka, izričito navođene priznate privilegije, dok su u ostalim poveljama iz tog perioda i u kasnijim takvim poveljama izričito navođeni samo *licentia ubique docendi* i upućivanje na privilegije priznate nekom drugom univerzitetu na osnovu ranije izdate povelje (Kivinen, Poikus 2006, 193–194). Ta činjenica potvrđuje utemeljujući značaj koji su prvi evropski univerziteti imali za stvaranje i ujednačavanje sveevropskog razumevanja pojma univerziteta kao ustanove, njene prirode i osnovnih preduslova za njeno postojanje.

2.2. *Licentia ubique docendi* i druge akademske titule

U sekularnim srednjovekovnim školama, koje su postojale u vekovima koji su prethodili pojavi univerziteta, razvio se običaj da velikodostojnik kojeg imenuje crkva (*scholasticus, cancellarius*) dodeljuje dozvolu za podučavanje (*licentia docendi*) onima koji u školi steknu odgovarajuće znanje. Na Trećem lateranskom saboru, 1179. godine, proglašena je zabrana naplaćivanja naknade za takvu dozvolu, o čemu će detaljnije biti reči u trećem delu ovog rada. Rešdal smatra da je upravo esnafsko udruživanje nosilaca dozvola za podučavanje u pojedinim gradovima, koji su posedovali neku od isprva međusobno jednakih titula mastera, doktora ili profesora, bilo preduslov za spontano stvaranje prvih univerziteta. Drugi element je bio čin prijema u zajednicu predavača, to jest dodela stepena mastera ili doktora, što je bilo analogno prijemu u bilo koji drugi esnaf, odnosno u viteški red. Kada su univerziteti oformljeni, taj čin se sastojao u posebnoj ispitu, koji je administrirao po pravilu rektor, kao autonomni organ zajednice predavača (Rashdall 1929, 562–564). Prema Rešdalovom mišljenju, pod uticajem primera pariskog univerziteta, papskom bulom je priznato pravo arhiđakonu katedrale u Bolonji da izdaje dozvole za podučavanje, što je u suštini bila samo formalnost, budući da je dozvola mogla da bude dodeljena tek nakon uspešnog polaganja ispita pred doktorima, odnosno predavačima na univerzitetu (Rashdall 1929, 580; Landau 2008, 127). U terminologiji univerziteta u Bolonji razlikovali su se *examen privatum*, koji je predstavljao stvarno ispitivanje znanja od predavača i koji je bio preduslov za sticanje *licentia ubique docendi*, i *examen publicum*, na osnovu koga se sticalo zvanje doktora i status predavača na tom univerzitetu, koji je bio javna svečanost, koja se održavala o trošku kandidata i zavisila je od volje većine predavača tog univerziteta, odnosno fakulteta (Brundage 2008, 259–261). Slično tome, spor između kancelara katedrale Notr Dam i pariskog univerziteta rešio je papa početkom XIII veka, tako što je kancelar morao da dodeli *licentia ubique docendi* svim kandidatima koje predloži većina nastavnika jednog od viših fakulteta (teologije, prava i medicine), odnosno najmanje šest nastavnika fakulteta slobodnih veština (Clark 1987, 703).

Pravo dodele zvanja koje podrazumeva dozvolu podučavanja odgovarajuće discipline (*licentia docendi*) prvi univerziteti su, dakle, stekli na osnovu običaja, a značaj tog prava proisticao je iz ugleda koji su ti univerziteti stekli svojom delatnošću. U prethodnom poglavlju je opisano kako je ugled prvih univerziteta uticao na to da i pape i carevi i drugi svetovni vladari svojim poveljama počnu izričito da priznaju *licentia ubique docendi*. U prvoj takvoj papskoj buli, izdatoj 1233. godine u korist univerziteta u Tuluzu,

pomenuta dozvola nazvana je *ubique regendi libera potestas* (Verger 2010, 19). Isti dokument je sadržao i kvalifikaciju „bez drugog ispita“ (*sine alia examinatione*), koja je razrađena u papskoj buli izdatoj u korist univerziteta u Monpeljeu iz 1289. godine: *absque examinatione vel approbatione* (Mingroot 1994, 187). *Licentia ubique docendi* je priznavana papskim bulama o osnivanju univerziteta tokom skoro tri veka – od prve polovine XIII do ranog XVI veka (Kivinen, Poikus 2006, 191).

Afirmacija prava rimskih papa da univerzitetima priznaju privilegiju dodeljivanja diploma koje podrazumevaju *ius ubique docendi*, kako je primetio Verže, uzrokovala je da pod crkvenu nadležnost, ali i zaštitu, naknadnim priznanjem te privilegije, dođu i univerziteti koji nisu nastali neposredno u okrilju crkve, kao što su bili univerziteti u Bolonji i Monpeljeu (Verger 2010, 19–20).

Verže je ukazao na ambivalentnost prava na davanje *licentia ubique docendi*, zasnovanog prevashodno na papskim poveljama: zahvaljujući tom institutu su do tada sekularni univerziteti došli u položaj zavisnosti od crkve, ali je obezbeđena i univerzitetska autonomija, budući da je predavačima data autonomija da određuju potrebno znanje i odgovarajući ispit za sticanje univerzitetskog zvanja (Verger 2010, 20–21). Prema Postovom mišljenju, zapadnoevropski univerziteti su priznali papu kao izvor sveukupne vlasti u domenu visokog obrazovanja, budući da su na svim univerzitetima kancelari, odnosno biskupi ili arhiđakoni, izdavali diplome u ime papa, koji su na taj način standardizovali ispite i akademske stepene sticane na univerzitetima. Izuzetak je bio univerzitet u Napulju, koji je osnovan 1224. godine carskom poveljom i samim tim se oslanjao na autoritet cara (Post 2017, 117).

Pojavu ispita za dodelu drugih akademskih stepena, osim *licentia ubique docendi*, Verže je objasnio nastojanjem predavača na univerzitetima da postupak napredovanja u akademskim zvanjima stave pod sopstvenu kontrolu, nasuprot uticaju, pa makar i formalnom, koji su imali kancelari, biskupi i arhiđakoni koji su u ime papa dodeljivali *licentia ubique docendi*. Na taj način su se, smatra taj autor, pojavili bakalaureat, kao pripremno zvanje za sticanje dozvole za podučavanje, i zvanje mastera ili doktora, koje je značilo prijem u određenu zajednicu univerzitetskih predavača, o čemu je već bilo reči. Usled razvoja univerziteta, *licentia ubique docendi* je, sama za sebe, garantovala pravo držanja nastave samo na školama izvan sastava univerziteta. S druge strane, dozvola podučavanja je u okrilju univerziteta postala jedna od diploma, kojom je garantovan određen nivo znanja (Verger 2010, 23, 27; Clark 1987, 708–709).

2.3. Studije teologije na srednjovekovnim univerzitetima

Po svoj prilici kao posledica opisane razlike u načinu na koji su nastali univerziteti u Parizu i Bolonji, u Parizu su se od početka prvenstveno izučavale teologija i filozofija, dok su u Bolonji dugo vremena postojale samo studije prava i medicine, s osloncem na sačuvanu tradiciju tih slobodnih profesija u Italiji iz prethodnih vekova. U Italiji se teologija izučavala u školama pri manastirima, a za priznanje akademskih stepena kandidati su morali da idu u Pariz ili Oksford do XIV veka, kada je, usled raskola sa papom u Avinjonu, rimski papa osnovao teološke fakultete u Bolonji i na drugim italijanskim univerzitetima (Rashdall 1929, 559–560, 585). Izuzetno od pomenutog običaja, koji se razvio na priznatim univerzitetima, da kolegijumi predavača sami administriraju ispit za zvanje mastera, odnosno doktora, pape su za sebe zadržale pravo da proglašavaju dodelu zvanja mastera, odnosno doktora, pripadnicima, tada novoosnovanih, prosjačkih monaških redova (dominikanaca i franjevac) za oblast teologije (Verger 2010, 25). Čini se da verovatan razlog za taj izuzetak leži u činjenici da je ispit za mastera, odnosno doktora, administriran od kolegijuma predavača, najčešće predstavljao značajno finansijsko opterećenje za kandidata.

3. KANONSKO PRAVO RIMOKATOLIČKE CRKVE

3.1. *Corpus iuris canonici* – zabrana traženja naknade za *licentia docendi*

Iz perspektive prava Rimokatoličke crkve, preduslov za učešće crkve u nastanku i razvoju univerziteta u zapadnoj Evropi, koji je obeležio XIII i XIV vek, bilo je već pomenuto pravilo, usvojeno na Trećem lateranskom saboru 1179. godine, kojim je predsedavao papa Aleksandar III, o zabrani traženja i naplaćivanja bilo kakve naknade za davanje *licentia docendi*, pod pretnjom gubljenja crkvene službe i prihoda, iz razloga što onaj koji „prodaje dozvolu za podučavanje, zarad požude duševne, sprečava crkveni napredak“.³ Istim pravilom je uvedena obaveza da se pruži podučavanje sveštenstvu i siromašnima pri svakoj katedralnoj crkvi.⁴

³ „Pro licentia vero docendi nullus omnino pretium exigat, vel sub obtentu alicuius consuetudinis ab eis, qui docent, aliquid quaerat, nec docere quemquam, qui sit idoneus, petita licentia interdicat. Qui autem contra hoc venire praesumpserit,

To pravilo je, po prirodi stvari, omogućilo prvim univerzitetima, koji su se uobičili u decenijama koje su usledile, da se razvijaju bez opterećenja obaveza prema lokalnim crkvenim vlastima. Kuameov stav da je drugo lice tog pravila bilo stvaranje monopola crkve na obrazovanje, to jest da više niko nije mogao javno da podučava bez *licentia docendi* (Kouamé 2020, 30) ne čini se opravdanim, imajući u vidu da je *licentia docendi* bila široko rasprostranjena pre Trećeg lateranskog sabora, da je prethodno tokom XII veka bila zabranjivana njena preprodaja (Rashdall 1929, 563) i da je upravo potreba za uvođenjem zabrane njenog naplaćivanja, odnosno prodaje, svedočila o njenoj važnosti.

3.2. *Codex iuris canonici* iz 1917. godine

Corpus iuris canonici, zbirka šest kompilacija opštih pravnih akata Rimokatoličke crkve, bio je na snazi od srednjeg veka do 1918. godine, kada je stupio na snagu *Codex iuris canonici*, proglašen 1917. godine (CIC 1917).⁵

O uređenju pitanja nastave na univerzitetu, uključujući i teologiju, CIC 1917 je sadržao dve jednostavne odredbe. Prva je glasila: „Kanonsko konstituisanje katoličkih univerziteta i fakulteta rezervisano je za Apostolsku stolicu“ (CIC 1917, Can. 1376, §1), a druga: „Bez ovlašćenja Apostolske stolice niko ne može dodeljivati akademske stepene (tj. zvanja, prim. aut.) koji imaju kanonsko dejstvo unutar Crkve“ (CIC 1917, Can. 1377). U prvoj citiranoj odredbi ključni element je atribut „katolički“, izrečen u odnosu na univerzitete i fakultete. Da bi se određeni univerzitet ili fakultet mogao smatrati „katoličkim“, neophodno je da sveobuhvatno uređenje njegovog pravnog položaja i unutrašnjih pravila bude ili propisano ili odobreno od Svete Stolice. Drugim rečima, ukoliko visokoškolska ustanova određuje svoj identitet pripadnošću rimokatoličkoj veri, njeno celokupno uređenje mora biti usklađeno sa stavovima, pravom i interesima Rimokatoličke crkve. Druga citirana odredba, pak, obezbeđuje da konfesionalna teološka zvanja, nezavisno od konfesionalnog karaktera određene visokoškolske ustanove, ne mogu biti dodeljivana od ustanove kojoj to pravo nije prethodno dala

ab ecclesiastico fiat beneficio alienus. Dignum quippe esse videtur, ut in ecclesia Dei fructum sui laboris non habeat, qui cupiditate animi, dum vendit docendi licentiam, ecclesiasticum profectum nititur impedire.“

⁴ *Corpus iuris canonici emendatum et notis illustratum*, Gregorii XIII. pont. max. iussu editum. 1582. Roma: In aedibus Populi Romani, 1649–1650, Decretales Gregorii IX, Lib. V, Tit. V. De magistris, et ne aliquid exigatur pro licentia docendi.

⁵ *Codex iuris canonici*, Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus. 1918. Roma: Typis polyglottis Vaticanis.

Sveta Stolica. Reč je, dakle, o svojevrsnom svođenju srednjovekovne obaveze dobijanja prava na davanje *licentia docendi* na domen teoloških disciplina. Naizgled, već bi prva citirana odredba obuhvatila sve situacije na koje se odnosi druga odredba, budući da nije verovatno da bi konfesionalna akademska zvanja mogla biti sticana izvan konfesionalne visokoškolske ustanove. Postojanjem druge odredbe, međutim, naglašava se važnost interesa Rimokatoličke crkve da obezbedi da studije katoličke teologije budu u skladu sa njenim unutrašnjim pravom i doktrinom.

Vreme nastanka *CIC* 1917 – početak XX veka – neposredno je prethodilo promeni preovlađujuće paradigme odnosa crkve i države u Evropi, koja se dogodila nakon Prvog svetskog rata i koja je značila kidanje dubokih i brojnih veza između države i crkve. Zbog toga je prirodno što su tek prilikom revizije tog zbornika, koja je izvršena 1983. godine, uobličena pravila kojima se precizno obezbeđuje zaštita identiteta i prava na samoodređenje Rimokatoličke crkve u oblasti visokog školstva, na način koji je primeren kontekstu građanskih sekularnih država.

3.3. *Codex iuris canonici* iz 1983. godine

Kao što je napomenuto, *CIC* 1917 je temeljno revidiran 1983. godine (*CIC* 1983), tako da je revidirani tekst, sa određenim naknadnim izmenama manjeg obima, i danas na snazi.⁶

U *CIC* 1983 zadržan je pristup uređenju odnosa sa ustanovama visokog školstva izvan kruga crkvenih univerziteta na dva plana, koji je uveden u *CIC* 1917: prvo, uspostavljanje uslova za priznanje konfesionalnog „katoličkog“ karaktera i, drugo, uslov za organizovanje nastave konfesionalne teologije. Njegovim odredbama je, s jedne strane, smanjen obim zahteva koji se stavljaju pred „katoličke“ visokoškolske ustanove, ali je, s druge strane, izoštreno uređenje određenih pitanja od ključnog značaja za Rimokatoličku crkvu.

Uslov da određenoj visokoškolskoj ustanovi bude priznato svojstvo „katoličke“ naizgled je sveden na dobijanje saglasnosti nadležne crkvene vlasti (*CIC* 1983, Can. 808), umesto ranijeg uslova da katoličku ustanovu može „kanonski konstituisati“ samo Sveta Stolica. Na taj način je Rimokatolička crkva sebi obezbedila fleksibilnost da u skladu sa razvojem društva i istorijskim okolnostima bude u mogućnosti da prilagodi merila na osnovu

⁶ *Codex iuris canonici*. 1983. Sveta Stolica. https://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/cic_index_en.html, poslednji pristup 30. januara 2022.

kojih će dozvoliti poistovećivanje određenih visokoškolskih ustanova sa sopstvenim konfesionalnim identitetom i da prizna konfesionalni karakter brojnim teološkim fakultetima čiji nije osnivač.

U odnosu na „katoličke“ visokoškolske ustanove doneto je važno novo pravilo: tela nadležna u skladu sa statutom visokoškolske ustanove dužna su da obezbede da nastavnici na „katoličkim“ univerzitetima poseduju izvanredan integritet u pogledu doktrine i čestitosti i da budu smenjeni kada prestanu da ispunjavaju te zahteve, u skladu sa statutom, dok su biskupske konferencije dužne da nadgledaju da se načela katoličke doktrine poštuju (CIC 1983, Can. 810). Način na koji je formulisana opisana odredba svedoči o nastojanju crkvenog zakonodavca da uvaži autonomiju visokoškolske ustanove, što čini pozivanjem na nadležnost i postupke propisane statutom ustanove, ali i da označi ono što je suštinski interes Rimokatoličke crkve – da se obezbedi integritet predavača na katoličkim univerzitetima u pogledu doktrine i čestitosti. Zaštita tog interesa je toliko važna da je predmetnom odredbom neposredno propisana odgovarajuća obaveza za nadležna tela univerziteta. Kako način na koji biskupske konferencije vrše dužnost nadzora i postupak u skladu sa kojim intervenišu ukoliko se ukaže potreba nisu propisani, može se zaključiti da su ta pitanja ostavljena samim biskupskim konferencijama (Euart 2002, 965–966).

Konačno, CIC 1983 uvodi pojam *mandatum*-a nadležne crkvene vlasti, koji mora imati svako ko predaje teološke discipline na bilo kojoj visokoškolskoj ustanovi (CIC 1983, Can. 812). Prema tumačenju Ladislasa Orsija, pojam teoloških disciplina ne obuhvata ni nauku o religiji ni filosofiju (Orsy 1983, 480). U komentaru novog zakonika, Šeron Juart je posebno ukazala na pojam mandata, koji nije postojao u nacrtima zakonika. U nacrtima je korišćen izraz *missio canonica*, kojim se od srednjeg veka označavalo ovlašćenje podučavanja veri u okviru crkve. Oslanjajući se na razlikovanje između *mandatum* i *missio canonica*, formulisano u jednom dekretu Drugog vatikanskog sabora, Juart je pretpostavila da je pojam *mandatum*-a upotrebljen da bi se naglasilo da nije reč o delegiranju određene službe ili o poveravanju nadležnosti, što je poreklo *missio canonica*, već o delatnosti koju profesor teologije vrši u svoje ime, ali u zajednici sa nadležnim biskupom (Euart 2002, 967–969).

U vezi sa pomenutim razlikovanjem, važno je imati u vidu da je u skorašnjoj apostolskoj konstituciji o univerzitetima i fakultetima Rimokatoličke crkve, *Veritatis Gaudium*, sadržan uslov da nastavnici koji na crkvenim visokoškolskim ustanovama predaju discipline u vezi sa verom i moralom moraju od kancelara te ustanove dobiti *missio canonica*, „budući da ne predaju na

osnovu sopstvenog autoriteta, već na osnovu misije koju su dobili od Crkve“.⁷ Citirana odredba o *missio canonica* i zahtev da „svi nastavnici, pre nego što dobiju trajnu poziciju ili budu unapređeni u najviše nastavničko zvanje“, moraju za to dobiti *nil obstat*, to jest odobrenje Svete Stolice, u istom obliku postoji i u prethodnoj apostolskoj konstituciji o crkvenim univerzitetima, *Sapientia Christiana* iz 1979. godine.⁸ Primetna je, dakle, terminološka razlika koja nastavlja da postoji i posle donošenja *CIC* 1983: profesori teologije na katoličkim univerzitetima moraju imati *mandatum*, dok se za profesore na univerzitetima i fakultetima koji imaju status „crkvenih“, odnosno čiji je status priznat po crkvenom pravu, budući da na osnovu takvog statusa ustanove njihovi predavači imaju poseban autoritet, zahteva *missio canonica*.

U vreme kada je donet novi zakonik crkvenog prava Rimokatoličke crkve, kanon 812 je predstavljao relativno veliku novinu. Mnogi autori, posebno u SAD, iskazali su strah u pogledu mogućnosti i posledica njegove primene (Euart 2002, 966). U tom smislu, ilustrativno je jedanaest pitanja koja je Orsi postavio u vezi sa njegovim tumačenjem, obuhvatajući stepen njegove obaveznosti, nedoumicu u pogledu toga da li je njime posredno uvedena obaveza i za visokoškolske ustanove koje nemaju položaj pravnog lica po crkvenom pravu, do bojazni da bi visokoškolske ustanove koje postupaju u skladu sa tim pravilom mogle da izgube prava koja imaju po svetovnom pravu (Orsy 1983, 480–487).

3.4. *Magisterium* Rimokatoličke crkve

Za predmet ovog rada važan institut je služba podučavanja (*magisterium*) Rimokatoličke crkve. U vezi sa njom, *CIC* 1983 propisuje kvalitet nepogrešivosti učenja o veri ili pravila morala koje proglasi papa konačnim aktom ili koje takvim proglasi kolegijum biskupa, postupajući zajedno ili na ekumenskom saboru ili u određenoj sredini (u vidu biskupske konferencije),

⁷ Constitutio Apostolica *VERITATIS GAUDIUM*, De universitatibus et facultatibus ecclesiasticis, Franciscus Episcopus, Servus Servorum Dei, Ad perpetuam rei memoriam. 2017. Član 27. Sveta Stolica. https://www.vatican.va/content/francesco/la/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20171208_veritatis-gaudium.html, poslednji pristup 30. januara 2022.

⁸ Constitutio Apostolica *SAPIENTIA CHRISTIANA*, De studiorum universitatibus et facultatibus ecclesiasticis, Ioannes Paulus Episcopus, Servus Servorum Dei, Ad perpetuam rei memoriam. 1979. Član 27. Sveta Stolica. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/la/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_15041979_sapientia-christiana.html, poslednji pristup 30. januara 2022.

u svakom slučaju u zajednici sa papom (CIC 1983, Can. 749). Neposredna posledica instituta službe podučavanja u pravu Rimokatoličke crkve jesu već opisani instituti *missio canonica* i *nihil obstat*, kao i *mandatum*, čijom primenom se obezbeđuje da profesori teologije na crkvenim, odnosno katoličkim univerzitetima ostvaruju službu podučavanja crkve kao celine i da nastavna i naučna delatnost pojedinca ne može u praksi da dovede u pitanje učenje o nepogrešivosti službe podučavanja.

4. PRIMERI POJEDINIH NACIONALNIH PRAVA U XIX I XX VEKU

Kao uporedni primeri koji su karakteristični za postojanje obaveznog blagoslova i uporedivi sa primerom Srbije razmotreni su nacionalni pravni sistemi u kojima postoje konfesionalni teološki fakulteti u okviru javnih, to jest državnih univerziteta.

U pojedinim evropskim državama, razlog za nepostojanje teoloških fakulteta u pomenutom položaju jeste način na koji se izučavanje teologije na nivou univerziteta razvijalo od srednjeg veka do danas. Takav slučaj je Italija, čija univerzitetska tradicija na samom početku nije obuhvatila studije teologije, o čemu je već bilo reči u drugom delu ovog rada, i gde su 1873. godine, na talasu liberalizma podstaknutog nacionalnim ujedinjenjem, zakonom ukinuti teološki fakulteti na državnim univerzitetima.⁹ Na taj način je na ujedinjenu Italiju proširen pristup koji je u Kraljevini Sardiniji primenjen 1848. godine, donošenjem tzv. Bonkompanijevog zakona (*legge Boncompagni*), kojim je isključen uticaj Rimokatoličke crkve na imenovanja profesora univerziteta, uključujući i teološke fakultete (Zichi 2010, 200; Scaduto 1886, 3–4). Osnov za donošenje zakona iz 1873. godine bila je primena načela odvojenosti crkve i države i načela nenadležnosti (*incompetenza*) države za unutrašnja pitanja crkve (Scaduto 1886, 10). Usvajanje tog zakona je u političkom smislu bilo moguće zato što su ga podržali značajni delovi crkvene hijerarhije, pa samim tim i mnogi političari bliski crkvi, kao jedino moguće rešenje u uslovima nemogućnosti crkve da utiče na izbor profesora teologije (Scaduto 1886, 54–55).

⁹ Legge 26 gennaio 1873, N. 1251 – che abolisce le facoltà teologiche nelle università del Regno, Gazzetta Ufficiale n. 817/L, 26/01/1873.

4.1 Nemačka

Reformacija i verski ratovi koji su usledili uticali su na poistovećivanje čitavih univerziteta sa određenom hrišćanskom denominacijom. U XIX i XX veku, pak, na univerzitetima, koji sami gube konfesionalno određenje i pripadnost određenoj denominaciji, osnivaju se konfesionalni teološki fakulteti određene denominacije – katolički ili protestanski, to jest luteranski (Kivinen, Poikus 2006, 200; Messner 2008, 256–259). Kako je primetio Messner, uprkos problematizovanju postojanja konfesionalnih teoloških fakulteta koje se u akademskoj javnosti Nemačke dogodilo u sedmoj deceniji XX veka, u Nemačkoj su i nakon toga, pa čak i nakon ujedinjenja 1989. godine, osnivani novi konfesionalni teološki fakulteti (Messner 2008, 256).

Skoro svi katolički teološki fakulteti u Nemačkoj, njih ukupno dvanaest, u okviru su državnih univerziteta. Samo jedan postoji u sklopu jedinog katoličkog univerziteta (Ajhštet), a jedan ima poseban status, kao crkveni fakultet u saradnji sa državnim univerzitetom (Trir).

Na osnovu konkordata koje su pojedine nemačke države zaključile sa Svetom Stolicom, koji su i dalje na snazi, i konkordata savezne države sa Svetom Stolicom iz 1933. godine, konfesionalni teološki fakulteti deo su javnih (državnih) univerziteta i potpadaju istovremeno pod crkveno i javno pravo (Listl 1997, 913). Nadležni biskup Rimokatoličke crkve ima pravo da utvrdi da li postoje prepreke, na planu doktrine ili morala, da određeno lice bude profesor teologije na konfesionalnom teološkom fakultetu, bez obzira na to da li je taj fakultet deo javnog (državnog) ili crkvenog univerziteta. Pomenuto ovlašćenje biskupa se naziva *nihil obstat*, u smislu nalaza da „ništa ne sprečava“ postavljenje. U slučaju potrebe, biskup ima pravo da povuče *nihil obstat*. Takvi slučajevi su relativno retki i po pravilu privlače veliku pažnju javnosti (Listl 1997, 914; Schmidt 2021, 2–3).

Ustavnim osnovom instituta *nihil obstat* smatra se pravo crkve na versko samoodređenje, to jest da crkva ima pravo da proceni da li konfesionalna nastava teologije ugrožava takvo njeno pravo ukoliko se odvija bez njenog nadzora nad učenjem i moralnim kvalitetima nastavnika (Robbers 2010–2011, 283–286).

4.2 Francuska

Katolički teološki fakultet u Strazburu jedini je katolički teološki fakultet u Francuskoj koji postoji u okviru državnog (javnog) univerziteta, ujedno kanonski priznat od Svete Stolice. Biskup Strazbura ima pravo da odbije imenovanje profesora teologije na tom fakultetu, iz razloga doktrine ili

zbog ponašanja kandidata, i da izdejstvuje povlačenje profesora sa fakulteta u slučaju da podnese dokaz da profesor „nije u mogućnosti da nastavi svoju službu, bilo iz nedostatka pravovernosti, bilo zbog težeg ogrešenja o pravila života i ponašanja sveštenika“ (Messner 2008, 269). To ovlašćenje biskupa Strazbura ima relativno složen pravni osnov, u čijem temelju je ugovor zaključen između Svete Stolice i nemačke carske vlade 1902. godine, kojim je, između ostalog, predviđeno da biskup daje prethodno odobrenje na postavljenje profesora teologije.¹⁰ Nakon Prvog svetskog rata, francuska vlada je, razmenom pisama, potvrdila da priznaje važenje tog ugovora, uz izričitu potvrdu da će, ukoliko biskup povuče „kanonsku misiju“ određenog profesora, taj profesor odmah biti isključen iz nastave, uz pravo žalbe Svetoj Stolici koja ne odlaže takvo isključenje.¹¹ Biskupi nisu koristili to svoje ovlašćenje od kada je Strazbur u kontinuitetu u sastavu Francuske, odnosno od kraja Prvog svetskog rata (Messner 2008, 272).

Ostali katolički teološki fakulteti su privatni, osnovani od Rimokatoličke crkve, tako da su njihova opšta pravila potpuno usaglašena sa važećim pravom Rimokatoličke crkve, o čemu je bilo reči u trećem delu ovog rada. Diplome tih fakulteta bile su priznavane na osnovu saradnje sa fakultetom u Strazburu do 2008. godine, od kada je na snazi sporazum između Francuske i Svete Stolice o priznanju diploma (Messner 2008, 274–275).

4.3. Rumunija

Kao država sa većinskim pravoslavnim stanovništvom i značajnim prisustvom drugih hrišćanskih denominacija, čije društvo je prošlo tranziciju iz komunističkog totalitarizma u građansko demokratsko društvo, Rumunija se po bitnim osobinama poklapa sa Srbijom u poslednje dve i po decenije. U Rumuniji postoji preko deset konfesionalnih pravoslavnih teoloških fakulteta, u okviru državnih univerziteta, kao i rimokatolički i različiti protestanski teološki fakulteti (Andreescu 2010, 542). Budući da je većina pravoslavnih teoloških fakulteta na državnim univerzitetima u komunizmu bila ukinuta, ti fakulteti su vraćeni pod okrilje državnih univerziteta na osnovu protokola zaključenog između nadležnih ministarstava i Rumunske

¹⁰ Convention relative à l'érection de la Faculté de théologie à Strasbourg. 1902. Le Canoniste contemporain (iuscangreg.it). <https://www.iuscangreg.it/conc/francia-1902.pdf>, poslednji pristup. 30. januara 2022.

¹¹ Lettre de Monsieur le Président du Conseil à Mgr Cerreti, Nonce Apostolique à Paris, du 17 novembre 1923. Le Canoniste contemporain (iuscangreg.it). <https://www.iuscangreg.it/conc/francia-1923.pdf>, poslednji pristup 30. januara 2022.

pravoslavne crkve 1991. godine (Andreescu 2010, 544). Od tada se teološki fakulteti u okviru državnih univerziteta, prema Andreskuovim rečima, nalaze pod „dvostrukom kontrolom“ crkve i države, što podrazumeva da obrazovna komisija Svetog Sinoda Rumunske pravoslavne crkve odobrava nastavane planove, da crkvena tela potvrđuju imenovanja uprave teoloških fakulteta, kao i izbore i imenovanja profesora, koji, čak i kada su u statusu redovnih, taj status mogu da izgube ukoliko nadležno telo crkve povuče svoje odobrenje (Andreescu 2010, 549–551).

5. SAVREMENA TEOLOŠKA PERSPEKTIVA RIMOKATOLIČKE CRKVE

5.1. Apostolska konstitucija *Ex Corde Ecclesiae* (1990)

Ključni akt razrade odredaba *CIC* 1983 koje se odnose na katoličke visokoškolske ustanove jeste apostolska konstitucija *Ex Corde Ecclesiae*, koju je papa Jovan Pavle II doneo u novembru 1990. godine.¹² Početna odredba dispozitiva konstitucije, koja sadrži određenje prirode i ciljeva katoličkih visokoškolskih ustanova, govori o odnosu vere i akademske slobode: „Svaki Katolički Univerzitet... predstavlja akademsku zajednicu, koja na strog i kritički način pomaže u zaštiti i napredovanju ljudskog dostojanstva i kulturnog nasleđa kroz istraživanje, nastavu... poseduje institucionalnu autonomiju neophodnu da delotvorno obavlja svoje funkcije i svojim članovima garantuje akademsku slobodu, sve dok se prava pojedinca i zajednice čuvaju u granicama istine i opšteg dobra.“¹³ U sledećoj odredbi, među četiri suštinske osobine kojima se svaki katolički univerzitet mora odlikovati, navodi se „vernost Hrišćanskoj poruci, koju dobijamo posredstvom Crkve“.¹⁴

Ex Corde Ecclesiae sadrži sažete stavove o tri nivoa odnosa relevantnih za pitanje koje je predmet ovog rada. Prvo, tom konstitucijom se za jedan od ciljeva katoličkog univerziteta proglašava promovisanje dijaloga između vere i razuma, što je obrazloženo, između ostalog, citatom iz pastoralne konstitucije *Gaudium et Spes* II vaticanskog sabora: „metodično istraživanje u svakoj grani

¹² Ioannes Paulus Episcopus, Servus Servorum Dei, Ad perpetuam rei memoriam Constitutio Apostolica *EX CORDE ECCLESIAE* De universitatibus catholicis. 1990. Sveta Stolica. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/la/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_15081990_ex-corde-ecclesiae.html, poslednji pristup 30. januara 2022.

¹³ *Ex Corde Ecclesiae*, deo I, stav 12.

¹⁴ *Ex Corde Ecclesiae*, deo I, stav 13.

obrazovanja, kada se sprovodi na istinski naučni način i u skladu sa moralom, nikad suštinski ne može biti u sukobu sa verom, budući da stvari ovozemaljske i one o kojima brine vera proizilaze od istog Boga“.¹⁵ Drugo, na institucionalnom planu, konstitucijom je proglašeno da je „jedna od posledica suštinske veze [univerziteta] sa Crkvom to da *institucionalna vernost* Univerziteta Hrišćanskoj poruci obuhvata priznanje i pridržavanje autoriteta Crkve u podučavanju u stvarima vere i morala“.¹⁶ Konačno, na planu dužnosti pojedinca, proglašena je obaveza katoličkih teologa da budu „verni Magisterijumu Crkve kao autentičnog tumača Svetog Pisma i Svetog Predanja“.¹⁷

5.2. Sporovi povodom primene pravila o službi podučavanja na nastavu teologije

U životu Rimokatoličke crkve nakon Drugog vatikanskog sabora način tumačenja pravila doktrine i prava o službi podučavanja, posebno u odnosu na nastavu teologije na visokoškolskim ustanovama, predstavlja predmet ponovljenih sporova i diskusija. Na tom planu se ističe nekoliko dokumenata.

Početak 1989. godine, 163 teologa iz Nemačke, Austrije, Švajcarske i Holandije izdala su tzv. Kelnsku deklaraciju, u kojoj su osudili više politika Rimokatoličke crkve koje su onemogućavale svedočenje Jevanđelja. Među tim politikama bilo je i odbijanje Svete Stolice da izda dozvolu za imenovanje profesora teologije sa čijim učenjem se ne slaže. Ono je deklaracijom osuđeno kao „povreda slobode istraživanja i nastave“ i „prekoračivanje i primena na nedozvoljen način“ nadležnosti papa u pitanjima doktrine, usled insistiranja da svako vršenje službe podučavanja podleže pravilu o nepogrešivosti (National Catholic Reporter 1999).

Čini se da je neposredan odgovor na Kelnsku deklaraciju bilo proglašenje „Uputstva *Donum Veritatis* o crkvenom pozivu teologa od strane Kongregacije za učenje o veri“, pod prefekturom kardinala Jozefa Racionera, u maju 1990. godine, pola godine pre nego što je doneta već pomenuta konstitucija *Ex Corde Ecclesiae*.¹⁸ Polazeći od stava da „bez obzira na to što prevazilazi ljudski razum, otkrivena istina stoji u dubokoj harmoniji sa njim“,

¹⁵ *Ex Corde Ecclesiae*, deo I, stav 17.

¹⁶ *Ex Corde Ecclesiae*, deo I, stav 27.

¹⁷ *Ex Corde Ecclesiae*, deo II, član 4, paragraf 3.

¹⁸ Congregation for the Doctrine of the Faith, Instruction *DONUM VERITATIS* on the ecclesiastical vocation of the theologian. 1990. Sveta Stolica. https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19900524_theologian-vocation_en.html, poslednji pristup 30. januara 2022.

pomenutim Uputstvom je utvrđeno da se „sloboda teološkog istraživanja vrši u okviru verskog učenja Crkve“.¹⁹ Uputstvo sadrži objašnjenje o saradnji teologa i službe podučavanja Crkve (*magisterium*), koja podrazumeva da teolog, kada primi *missio canonica* ili *mandatum*, i sam učestvuje u službi podučavanja, sa zadatkom da predstavi i ilustruje učenje u celini i na tačan način.²⁰ Uputstvom su propisani nivoi saglasnosti koja se od teologa zahteva sa učenjem o veri i moralu, proglašenog na osnovu službe podučavanja crkve, počevši od „teološke vere“ u slučaju proglašenja učenja sadržanog u Otkrovenju, preko „čvrstog prihvatanja“ istina u vezi sa verom i moralom koje su strogo u vezi sa Otkrovenjem, koje su na osnovu službe podučavanja na definitivan način utvrđene, do „verskog potčinjavanja volje i intelekta“ učenju koje služi boljem razumevanju Otkrovenja, ili koje pokazuje kako je neko drugo učenje u skladu sa istinama vere, ili koje čuva od ideja koje nisu u skladu sa tim istinama.²¹ Takođe, propisano je da bi teolog trebalo da bude lojalan i učenju, proglašenom na osnovu službe podučavanja, o dodatnim i pretpostavljenim pitanjima, koje ne podleže nepogrešivosti, kao ni uslovi pod kojima takvo učenje može da se dovede u pitanje.²² Uputstvom je pruženo i teološko obrazloženje nemogućnosti da neslaganje sa učenjem proglašenim na osnovu službe podučavanja bude zasnovano na drugačijem tumačenju, intimnom verskom osećanju, individualnoj slobodi i slobodi savesti.²³

Tumačenja službe podučavanja, instituta *missio canonica* i *nihil obstat* u pogledu nastave teologije na crkvenim univerzitetima, odnosno *mandatum* na katoličkim univerzitetima, posebno su bila brojna u SAD prethodnih decenija, verovatno zbog drugačijeg istorijskog i tradicionalnog nasleđa studija teologije u toj državi u odnosu na Evropu. Primetno je da je Konferencija katoličkih biskupa SAD tek 1999. godine usvojila akt o načinu primene konstitucije *Ex Corde Ecclesiae* u SAD. Tim aktom je *mandatum* definisan kao „potvrda crkvenih vlasti da katolički profesor teologije drži nastavu u punoj zajednici sa Katoličkom Crkvom“, „*mandatum* potvrđuje profesorovu dozvoljenu slobodu istraživanja i njegovu posvećenost i odgovornost da predaje autentičnu katoličku doktrinu“, „*mandatum* nije postavljenje, ne znači delegiranje i nije odobrenje profesorove nastave, ...profesori predaju u svoje ime i na osnovu svoje akademske i profesionalne posobnosti, ne u ime biskupa ili službe podučavanja Crkve“ (USCC 2001). Istim aktom su uređeni postupci davanja *mandatum*-a, uključujući i osnov za njegovo davanje, i rešavanja žalbi i sporova povodom uskraćivanja *mandatum*-a (USCC 2001).

¹⁹ *Donum Veritatis*, stavovi 10, 11.

²⁰ *Donum Veritatis*, stav 22.

²¹ *Donum Veritatis*, stav 23.

²² *Donum Veritatis*, stav 24.

²³ *Donum Veritatis*, st. 32–41.

6. NACIONALNI KONTEKST

6.1. Blagoslov u Kraljevini SHS

U Kraljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji, postojali su konfesionalni teološki fakulteti – Pravoslavni bogoslovski fakultet u Beogradu i rimokatolički teološki fakulteti u Zagrebu i Ljubljani. Dok je odnos države i Rimokatoličke crkve ostao formalno neuređen do kraja postojanja države zbog toga što nije usvajan konkordat, odnos države i Srpske pravoslavne crkve na sveobuhvatan način je uređen na osnovu Zakona o Srpskoj pravoslavnoj crkvi iz 1929. godine.²⁴

Tim zakonom je izričito bilo predviđeno (Zakon o SPC 1929, čl. 18, st. 2) pravo Svetog Arhijerejskog Sinoda da oceni „versku podobnost“ kandidata za nastavnike bogoslovske fakulteta, nezavisno od postupka njihovog izbora u skladu sa Zakonom o univerzitetu:

„Profesori i docenti bogoslovske fakulteta koji se biraju po Zakonu o univerzitetu postavljaju se, pošto se prethodno utvrdi i verska podobnost kandidata ocenom Sv. Arhijerejskog Sinoda.“

Ljubinka Kovačević je pokazala da je i danas na uporednom planu česta pojava da potreba da se obezbedi dužnost lojalnosti nastavnika verske nastave predstavlja osnov za poseban položaj tih nastavnika u domenu radnog prava, upravo u smislu obezbeđivanja takve lojalnosti (Kovačević 2021, 931–934). U slučaju konfesionalnih teoloških fakulteta, potreba je jednako snažna, tako da se čini da je citirana odredba predratnog Zakona o SPC u skladu sa praksom koja je ostala široko zastupljena do danas.

6.2. Zakon o crkvama i verskim zajednicama iz 2006. godine

U kontekstu pozitivnog prava zakonodavstva Srbije, važno je imati u vidu dva načela proglašena Zakonom o crkvama i verskim zajednicama. Prvo je garancija koju crkve i verske zajednice uživaju na osnovu Zakona o crkvama i verskim zajednicama iz 2006. godine²⁵, da su „slobodne i autonomne u određivanju svog verskog identiteta“ (čl. 6, st. 2). Drugo je obaveza države da ne ometa „primenu autonomnih propisa crkava i verskih zajednica

²⁴ Zakon o Srpskoj Pravoslavnoj Crkvi br. 89870 od 8. novembra 1929. godine, *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* 269, 16. novembar 1929, 2011–2013.

²⁵ Zakon o crkvama i verskim zajednicama, *Službeni glasnik R. Srbije* 36/2006.

(čl. 7, st. 1). Druga pomenuta odredba zasigurno nije zaokružena, u smislu da je njeno jezičko značenje daleko od stvarnog značenja, imajući u vidu da je njome proglašena obaveza države ograničena imperativnim normama pozitivnog prava, ali je važna zbog toga što uvodi načelnu obavezu uvažavanja autonomnog prava crkava i verskih zajednica u svim situacijama u kojima je to moguće u granicama Ustava i imperativnih normi. Prema Đukićevom mišljenju, „na sličan način versku autonomiju uređuju zakoni u drugim državama“, tako da je reč o „obimu autonomije koji je postao standard prilikom regulisanja državno-crkvenih odnosa“ (Đukić 2022, 136).

6.3. Ustavno načelo kooperativne odvojenosti crkve i države i kontinuitet sa zakonodavstvom Kraljevine Jugoslavije

Načelo kooperativne odvojenosti države i verskih zajednica u pravu Srbije postepeno je u poslednje dve decenije postalo načelo ustavnog karaktera. Do toga je došlo tako što je u mnogim presudama Ustavnog suda ono prepoznato u dubokim zakonskim promenama na planu odnosa crkava i verskih zajednica, s jedne strane, i države, s druge strane, izvršenim u godinama posle demokratskih promena 2000. godine, u domenima verske nastave, restitucije imovine, registracije crkava i verskih zajednica i u odnosu na Statut Univerziteta u Beogradu u vezi sa pravnim položajem PBF. To načelo, dakle, suštinski dopunjuje ustavnu odredbu o odvojenosti države i crkve. Naime, Ustavni sud je u brojnim svojim odlukama zauzeo stav da se odredbe Ustava o odvojenosti države i crkve imaju tumačiti na način da „u Republici Srbiji egzistira sistem kooperativne odvojenosti crkve od države, koji je eminentan mnogim evropskim državama poput Nemačke, Austrije, Belgije i dr.“²⁶ Takođe, „Ustavni sud je iz odredaba... našao da u R. Srbiji ne postoji sistem stroge odvojenosti crkve i države, odnosno da se ne može govoriti o sistemu stroge odvojenosti crkve od države, nego o sistemu kooperativne odvojenosti...“²⁷ Taj stav je pre toga zastupan u stručnoj javnosti, upravo u vezi sa tumačenjem pomenutog niza sektorskih propisa donetih u srpskom pravu nakon tranzicije (Avramović, Rakitić 2012, 311–314).

Načelo kooperativne odvojenosti, koje je Ustavni sud prepoznao u savremenom pravu Srbije, ne predstavlja novinu. Njegovo obnavljanje u savremenom srpskom pravu neizbežna je posledica činjenice da je celokupan sistem propisa o odnosu države i crkve, donet posle demokratskih promena,

²⁶ Ustavni sud Srbije, IUo-175/2012, od 15. 10. 2014.

²⁷ Ustavni sud Srbije, IUz-455/2011, od 16. 1. 2013.

izrađen u tradiciji takvih propisa koji su bili na snazi u Kraljevini Jugoslaviji, u kojoj je to načelo važno. Kada je reč o priznanju subjektiviteta „tradicionalnih“ crkava i verskih zajednica *ex lege*, oslanjanje na predratno pravo izričito je sadržano u Zakonu o crkvama i verskim zajednicama.²⁸ Verska nastava u državnim školama, kao najvažniji vid saradnje države i crkve, obnovljena je 2001. godine prema modelu koji se u velikoj meri poklapa sa modelom koji je postojao u predratnoj Jugoslaviji, odlikujući se na uporednom planu jedinstveno velikim brojem konfesija za koje se verska nastava organizuje, upravo kao i njegov predratni uzor.

7. ZAKLJUČAK

Razumevanje instituta obaveznog blagoslova u kontekstu prava i pravne tradicije Srbije ne izgleda moguće bez razumevanja mnogih prethodnih pitanja, među koje spadaju i zajednička pravna tradicija evropskih naroda i nacionalna pravna tradicija, tumačenje važećih ustavnih načela, kao i bitni elementi za uravnotežavanje konfesionalnog i verskog samoodređenja u pogledu identiteta i doktrine, kao suštinskog aspekta verske slobode, sa organizacionim aspektima autonomije univerziteta i pravima iz radnog odnosa.

Bez obzira na to što je postanak univerziteta predstavljao iskorak delatnosti obrazovanja iz monaških zajednica, u okviru kojih su škole postojale u vekovima koji su tom postanku prethodili, takav iskorak se dogodio u okrilju crkve i posebno zahvaljujući njenom univerzalnom priznanju stečenih akademskih zvanja. Zaštita autonomije univerziteta u povoj, priznanje profesorskog zvanja i važenja stečenih diploma, što je sve obezbedila crkva, bili su ključni u prvim vekovima razvoja univerziteta, kada su utemeljeni mesto, uloga i značaj koje su univerziteti zadržali u evropskim i društvima nastalim prema njihovom modelu, do danas. Drugim rečima, podrška crkve je bila nezamenljiva za afirmaciju univerzalne vrednosti visokoškolskog obrazovanja, a posebno akademske slobode i akademskih standarda.

Tokom deset vekova istorije univerziteta bitno su se promenili međusoban odnos crkve i univerziteta i odnos između crkve i države, kao što uostalom se promenila i uloga crkve u društvu. Međutim, pomenute promene, posebno sekularizacija države i društva, naglašavaju neophodnost pažljivijeg promišljanja i zaštite verske slobode, čiji je suštinski element pravo na versko i konfesionalno samoodređenje. Odredbe važećeg zakonika

²⁸ Zakon o crkvama i verskim zajednicama, *Službeni glasnik R. Srbije* 36/2006, čl. 10–15.

kanonskog prava Rimokatoličke crkve (CIC 1983) poučne su za to pitanje. Konfesionalnost određene visokoškolske ustanove neizostavno podrazumeva njenu usaglašenost sa pravilima odgovarajuće crkve koja se odnose na visoko obrazovanje. Suprotno bi značilo da visokoškolska ustanova, budući konfesionalna, na osnovu svog naučnog autoriteta može da ostvaruje snažno povratno dejstvo na identitet crkve, sadržinu, odnosno razumevanje njenog učenja i/ili njenu percepciju u društvu.

Raznolikost primera evropskih država pokazuje da je reč o živom, otvorenom pitanju. Izostanak konfesionalnih fakulteta sa državnih univerziteta u Italiji, uslovljen istorijskim okolnostima, svedoči o tome da je Rimokatoličkoj crkvi bilo prihvaljivije da takvi fakulteti ne postoje nego da nema mogućnosti da utiče na izbor profesora teologije na njima. To što oni postoje u Nemačkoj i Francuskoj danas, pak, govori da u tim društvima, akademskim zajednicama, i, konačno, pravnim sistemima, pravo crkve da utiče na izbor profesora teologije nije shvaćeno kao ograničenje autonomije univerziteta. U vezi sa pitanjem autonomije univerziteta, naravno, blisko stoji činjenica da ta autonomija, i u celokupnoj istoriji univerziteta i na uporednom planu, nije ograničena na nivo univerziteta kao celine već uvek i jednako postoji i na nivou pojedinačnih visokoškolskih ustanova, što podrazumeva i ovlašćenje teoloških fakulteta da određena pitanja uredi autonomno, u skladu sa svojom prirodom. Kao što je pokazano u drugom delu rada, u vreme nastanka univerziteta, načelo autonomije razvilo se na nivou pojedinačnih fakulteta.

Konfesionalna teologija, po prirodi stvari, zahvaljujući već pomenutom autoritetu visokoškolskog obrazovanja u savremenom društvu, stečenom i izgrađivanom deset vekova, u presudnoj meri utiče na identitet, doktrinu i percepciju određene konfesije, što čini neophodnim da se obezbedi pravo crkve da taj uticaj drži u granicama svog samoodređenja. Istorijski razvoj prava na izbor profesora teologije pokazuje da je ono jedan od ključnih, ujedno i nezamenljiv način ostvarivanja tog prava. Zbog toga pravo na versko samoodređenje crkve predstavlja okvir u kome je moguće ostvariti autonomiju univerziteta u domenu konfesionalnih teoloških studija. Nepostojanje prava crkve da utiče na izbor profesora teologije, ukoliko crkva to pravo zahteva i naročito kada je ono utemeljeno u njenom pravu i tradiciji, značilo bi negiranje prava na versko samoodređenje crkve. Takvu situaciju bi trebalo sagledati i iz ugla države, odnosno univerziteta – može li postojati interes države, odnosno univerziteta, da organizuje konfesionalne studije teologije bez mogućnosti da crkva čije se učenje izučava utiče na način na koji se ono izučava, iako ona na toj mogućnosti insistira?

Takođe, čini se da uticaj crkve na izbor profesora teologije po sebi ne predstavlja povredu autonomije visokoškolske ustanove, ali može biti izraz autonomije samog konfesionalnog teološkog fakulteta, upravo zbog toga što

je reč o specifičnoj ustanovi, čije je suštinsko određenje njena konfesionalna priroda. U svakom slučaju, načelna važnost tog pitanja višestruko prevazilazi njegov praktičan značaj, budući da uporedni primeri pokazuju da crkva predmetno pravo koristi izuzetno retko.

Uvidi u poreklo blagoslova za izbor profesora bogoslovskih fakulteta, sadržani u ovom radu, mogu biti poučni za razumevanje opravdanosti obaveznog crkvenog blagoslova za profesore teologije u savremenom nacionalnom pravnom sistemu. Tradicija Pravoslavne crkve u pogledu tog pitanja na nacionalnom planu potpuno odgovara zajedničkoj tradiciji evropskih društava, koja je nastala u praksi Rimokatoličke crkve od samog nastanka univerziteta i koja postoji u praksi pojedinih susednih država sa većinskim pravoslavnim stanovništvom, kao što je Rumunija. Širi kontekst odnosa države i crkve u savremenoj Srbiji takođe odgovara kontekstu u kome je pomenuta nacionalna tradicija nastala u istorijskoj perspektivi, koji je određen načelom kooperativne odvojenosti države i crkve. Ono važi u mnogim evropskim državama, u kojima pravni sistem takođe poštuje pravo crkve na obaveznu saglasnost za izbor profesora teologije, od kojih je verovatno najvažniji primer Nemačke. Čak i Francuska, kao globalni uzor stroge odvojenosti države i crkve, poznaje obaveznu crkvenu saglasnost za profesore na rimokatoličkom teološkom fakultetu u Strazburu. Ne bi izgledala uverljivo tvrdnja da u savremenoj Srbiji važe standardi autonomije univerziteta stroži nego u pomenutim državama, u tolikoj meri da budu razlog za nedozvoljenost obaveznog blagoslova u Srbiji, iako u Srbiji postoje isti razlozi za njegovo priznavanje koji postoje u drugim evropskim državama. Okolnost da ovlašćenje Rimokatoličke crkve da daje obaveznu saglasnost za izbor profesora teologije u većini evropskih pravnih sistema postoji na osnovu međunarodnih ugovora sa Svetom Stolicom ne predstavlja bitnu razliku u odnosu na kontekst Srbije, budući da su takvi ugovori podređeni ustavnim načelima i odredbama tih država, baš kao što su to i međunarodni ugovori i zakoni u Srbiji.

Obavezan blagoslov crkve za izbor profesora teologije čvrsto je utemeljen u istoriji odnosa države i crkve, kao i univerziteta u Evropi. Istorijsko utemeljenje, međutim, nije jedini, a možda ni najvažniji pravno-politički razlog njegovog opstanka u savremenim društvima u Evropi. Istorijska perspektiva upravo ukazuje na drugi važan osnov za priznavanje predmetnog blagoslova. Odvajanjem crkve od države, koje se dogodilo u Evropi u prethodnim vekovima, naglašava se važnost garancija verske slobode i crkvene autonomije, uključujući i njeno versko samoodređenje. Crkveni blagoslov za profesore teologije važno je sredstvo zaštite verskog samoodređenja crkve u sistemu javnog visokog obrazovanja.

LITERATURA

- [1] Andreescu, Liviu. 3/2010. Double or Nothing: Academic Theology and Post-Communist Religious Policy. *Journal of Church and State* 52: 540–570.
- [2] Avramović, Sima, Dušan Rakitić. 1/2012. Understanding Secularity in a Post-communist State: Case of Serbia. *Österreichisches Archiv für Recht und Religion* 59: 284–314.
- [3] Brundage, James A. 2008. *The Medieval Origins of the Legal Profession*. Chicago: The Chicago University Press.
- [4] Đukić, Dalibor. 2022. *Interkonfesionalno zakonodavstvo u Jugoslaviji i Srbiji 1919–2006*. Beograd: Pravni fakultet.
- [5] Euart, Sharon A. 2002. Title III: Catholic Education, Chapter I: Schools, Chapter II: Catholic Universities and Other Institutes of Higher Studies. 953–971. *New Commentary on the Code of Canon Law*, eds. John P. Beal, James A. Coriden, Thomas J. Green. New York: Paulist Press.
- [6] Haskins, George L. 222/1941. The University of Oxford and the 'Ius ubique docendi'. *The English Historical Review* 56: 281–292.
- [7] Janin, Hunt. 2008. *The University in Medieval Life, 1179–1499*. Jefferson: McFairland & Company, Inc., Publishers.
- [8] Kivinen, Osmo, Petri Poikus. 2006. Privileges of *Universitas Magistrorum et Scolarium* and their justification in charters of foundation from the 13th to the 21st centuries. *Higher Education* 52: 185–213.
- [9] Clark, David S. 4/1987. The Medieval Origins of Modern Legal Education: Between Church and State. *American Journal of Comparative Law* 35: 653–720.
- [10] Kouamé, Thierry. 2020. The Institutional Organization of the Schools. 30–48. *A Companion to Twelfth-Century Schools, Brill's Companions to the Christian Tradition*, Vol. 88, ed. Cédric Giraud. Leiden: Brill.
- [11] Kovačević, Ljubinka. 2021. *Zasnivanje radnog odnosa*. Beograd: Pravni fakultet.
- [12] Landau, Peter. 2004. The development of law. 113–147. *The New Cambridge Medieval History*, Vol. IV, eds. David Luscombe, Jonathan Riley-Smith. Cambridge: Cambridge University Press.
- [13] Listl, Joseph. 1996. Church-State Relations in Germany. *Jurist* 56: 905–916.

- [14] Luscombe, David. 2004. Thought and learning. 461–498. *The New Cambridge Medieval History*, Vol. IV, eds. David Luscombe, Jonathan Riley-Smith. Cambridge: Cambridge University Press.
- [15] Messner, Francis. 2008. Le statut des facultés de théologie en France. 255–276. *Laïcité en débat*, ed. Samim Akgönül. Strasbourg: Presses universitaires de Strasbourg.
- [16] Mingroot, Eric Van. 1994. *Sapientiae Immarcessibilis – A Diplomatic and Comparative Study of the Bull of Foundation of the University of Louvain (December 9, 1425)*. Leuven: Leuven University Press.
- [17] *National Catholic Reporter*. 1999. Remembering the Cologne Declaration. January 15. http://www.natcath.org/NCR_Online/archives2/1999a/011599/011599s.htm, poslednji pristup 30. januara 2022.
- [18] Orsy, Ladislav. 1983. The Mandate to Teach Theological Disciplines: Glosses on Canon 812 of the New Code. *Theological Studies* 44: 476–488.
- [19] Post, Gaines, 2017. The Papacy and the Rise of the Universities. *Education and Society in the Middle Ages and Renaissance*, Vol. 54, ed. William J. Courtney, Jürgen Miethke, Frank Rexroth, Jacques Verger. Boston: Brill.
- [20] Rashdall, Hastings. 1929. The Medieval Universities. 559–601. *The Cambridge Medieval History*, Vol. VI, planned by John Bagnell Bury, eds. Joseph Robson Tanner, Charles William Previt -Orton, Zachary Nugent Brooke. Cambridge: University Press.
- [21] Robbers, Gerhard. 1/2010–2011. Church autonomy in the European Court of Human Rights – Recent developments in Germany. *Journal of Law and Religion* 26: 281–320.
- [22] Scaduto, Francesco. 1886. *L'abolizione dell' facoltà di teologia in Italia (1873)*. *Studio storico-critico*. Torino: Ermanno Loescher.
- [23] Schmidt, Jochen. 2021. Between church and state, confession and science on the position of theological faculties at German universities. *International Journal for the Study of the Christian Church*, 1–13. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1474225X.2022.2013448>, poslednji pristup 30. januara 2022.
- [24] United States Conference of Catholic Bishops. 2001. *Guidelines Concerning the Academic Mandatum*. <https://www.usccb.org/committees/catholic-education/guidelines-concerning-academic-mandatum>, poslednji pristup 30. januara 2022.

- [25] Verger, Jacques. 2010. Les ambiguïtés de la *licentia docendi* médiévale. Entre tutelle ecclésiastique et liberté universitaire. *Revue d'histoire des facultés de droit et de la culture juridique, du monde des juristes et du livre juridique*. 17–28.
- [26] Zichi, Giuseppe. 2010. Gli studi teologici. 191–204. *Storia dell' Università di Sassari*, Volume primo, ed. Antonello Mattone. Nuoro: Ilisso Edizioni.

Dušan RAKITIĆ, PhD

Assistant Professor, University of Belgrade Faculty of Law, Serbia

ON THE ORIGIN OF MANDATORY BLESSING FOR THE ELECTION OF PROFESSORS AT FACULTIES OF THEOLOGY – NATIONAL AND COMPARATIVE PERSPECTIVE

Summary

Protection of nascent university autonomy, recognition of professor status and validity of acquired diplomas – all provided by the Church throughout history – were crucial for the development of universities during their early existence, at the time when they acquired their present reputation and influence. Denominational theology, based on the authority of higher education in modern society, has the capacity to exert dominant influence on the identity, doctrine and perception of a certain denomination, requiring the safeguarding of the church's right to maintain such influence within the confines of its self-determination. Appointments of theology professors is an indispensable instrument for ensuring such a right. The right of self-determination of the church represents the framework within which university autonomy in the domain of denominational theological study may be exerted. Absence of the right of the church to influence appointment of theology professors would amount to the negation of its right to religious self-determination.

Key words: *Licentia docendi*. – *Mandatum*. – *NIHIL obstat*. – *Religious self-determination*. – *University autonomy*.

Article history:
Received: 31. 1. 2022.
Accepted: 9. 3. 2022.